

Tjuktji kvinde i traditionel rensdyrskinds-
dragt siddende ved rensdyrofret.

MELLEM TO VERDENER

UDVEKSLING AF LIV BLANDT SIBIRIENS TJUKTJERE

af JEANETTE LYKKEGÅRD

I landsbyen Achaivajam i det Nordlige Kamchatka blandt befolkningsgruppen tjuktjerne er blodsofringer og krævende detaljerede ritualer en naturlig del af livet. Ofringerne bærer et håb om, at de må føre godt med sig, men forfædre og ånder er ikke forpligtede til at gengælde offergaven. Det er forfædrene, der bestemmer hvilke liv, der gives og tages, men også de er underlagt det faktum, at død og fødsel er uundgåelig. Udvekslingen af liv sker således ikke som en forpligtet gengældelse af offergaver fra forfædrenes side, men af nødvendighed for deres egen fortsatte eksistens. Alligevel håber tjuktjerne at kunne påvirke forfædrenes valg gennem ofringerne. Denne artikel behandler offerritualer som en form for asymmetrisk udveksling af liv mellem to verdener; vores verden og forfædrenes.

Taknemmelighedsritualet

En morgen i oktober 2011 er syv kvinder samlet i Olgas jurte, et stort rundt telt syet af rensdyrskind, som er opsat få minutters gang fra landsbygrænsen. Alle er iført rituelle rensdyrskindsdragter, som er farvet rustrøde med bark fra træsorten rød el. De er i

gang med at forberede, hvad de kalder et taknemmelighedsritual. Det er værd at nævne, at antropologisk set kan udvisning af taknemmelighed anskues som et forsøg på at skabe sociale relationer med gensidige forpligtelser, der gennemborer ellers ulige relationer. Olga har fået besked af en

forfader om at udføre ritualet igennem en drøm.

Taknemmelighedsritualet – "for lukket dør" – blev førhen afholdt hvert år i slutningen af august, som det første i årets rituelle cyklus. Ritualets faste del af den årlige cyklus ophørte dog under det sovjetiske regime, hvor tjuktjerne

og andre nomadefolk flyttede ind til nyoprettede landsbyer, så deres børn kunne gå i skole.

Tjuktjerne i Achaivajam var oprindeligt rensdyrnomader og en stor del af landsbyens indbyggere - rensdyrhyrderne - lever stadig som deltidsnomader. Både hyrder og ikke-hyrder fortæller ofte, at uden rensdyr er de intet. Under sovjet blev tjuktjerne frakøbt deres private rensdyr, som blev til statsejede rensdyrbesætninger. Rensdyrhyrderne blev ansat af staten til at passe flokkene. Selvom det sovjetiske regime for længst er faldet, er de cirka 6000 rensdyr stadig ikke Achaivajamskernes eje. Der er dog en privat besætning, som indbyggerne i fællesskab har bevaret, på cirka 400 rensdyr. Det svarer til landsbyens indbyggertal, og det er heraf ofringerne skal gøres. Derfor er der ikke rensdyr nok til, at alle offeritualerne kan udføres.

Taknemmelighedsritualet udføres derfor kun, som i Olgas tilfælde, hvis forfædrene giver besked herom igennem en drøm.

I Olgas Jurte

Olga sidder og fordeler åndeføden Enelvet, bestående af rensdyrfedt blandet med pels fra en hvid hare, i små rituelle træskåle, da jeg træder ind i teltet. Min hals snører sig sammen, og øjnene svier i mødet med røgen fra det lille bål i midten af teltet. Lidet ved jeg, at røgen snart skal blive meget tykkere. Over bålet er et hul i loftet, hvorigennem røgen stiger op. Til højre for bålet ligger et smukt offer: et rensdyrhoved forbundet med hele kroppens pels. Geviret er smukt pyntet med røde tørrede fluesvampe. Rensdyret er blevet ofret denne morgen. Pelsen

skjuler spise- og luftrør, samt lunger og hjerte. Olga forklarer, at disse organer er nødvendige, da kvinderne har brug for deres stemme for at kommunikere med deres forfædre. Det er igennem stemmen og trommespillet, at der kommer hul igennem til forfædrene. Kvinderne og rensdyrofret er så tæt forbundne, at kvinderne ikke vil kunne synge, hvis rensdyret eksempelvis mangler lunger eller luftrør. De er som en enhed. Tjuktjere kan ikke leve uden deres rensdyr og derfor er rensdyrofringer den fineste gave til forfædrene, næst efter mennesket selv. Førhen var "frivillig død" en almindelighed blandt ældre, der ofrede sig til forfædrene, ved at få nære familiedlemmer til rituelt at tage sit liv og ofre det. Det kunne for eksempelvis være, hvis et lille barn var sygt. Så håbede den ældre, at forfædrene ville tage imod hans eller hendes liv og lade barnet leve. Det er dog ulovligt i dag, og hvis det foregår, er det i det skjulte.

Inden ritualet for alvor kan gå i gang, indtager kvinderne hver især fluesvampe. Fluesvampen besidder stærke åndelige kræfter, og hjælper kvinderne til at opnå kontakten til den anden verden. Da Olga er færdig med at uddele Enelvet i skålene, tager kvinderne hver deres tromme og går en omgang om jurten i solens retning, mens de spiller. Derefter får vi hver en skål med Enelvet, som vi kaster op på toppen af jurten, mens vi går endnu en runde og synger 'oheey oheey - oheey oheey!' Enelvet gives i dette tilfælde til menneskene 'øverst oppe', hvilket refererer til forfædrene.

'For lukket dør'

Efter at have påkaldt os forfædre-

ne går vi ind i teltet og lukker telt-døren. Hullet i toppen er ligeledes blevet lukket til, så der kun er plads til nogle pinde, der stikker op igennem taget. Til pindene er fastspændt det spyd, rensdyrets liv blev taget med. Traditionelt tog man altid rensdyrliv med dette rituelle spyd frem for en kniv, og i større rituelle sammenhænge gøres det stadig. Spyddet refereres til som Kuikiniaku, som er navnet for tjuktjernes ultimative forfæder, ravnen. Ifølge deres mytologi er det Kuikiniaku, der skabte jorden, mennesket og alt andet. Kuikiniaku har sågar spist sig selv, for derefter at kaste sig selv op igen og genskabe sig. At tage rensdyrets liv med dette spyd er således en måde at genskabe dets liv, frem for at ende det.

Der er meget mørkt i teltet, som kun oplyses af det lille bål og nogle få små huller i teltets sider. Kvinderne går straks i gang med at spille på trommerne og synge 'oheey oheey - oheey oheey', mens de skiftevis rusker i pinden med klokkerne. Lyden af stemmer, klokker og trommespil omslutter os sammen med den tykke røg. Trommernes rytmer er monotone, men kvinderne spiller ikke i samme takt, alligevel opstår der en form for musik. Nogle sidder - andre danser. Jeg opgiver alle tanker, og overgiver mig til den lille verden, kvinderne skaber. Rensdyrofret ligger og kigger over mod bålet, og Olga sidder ved dets side. Seancen forløber over godt to timer. Med ét afbrydes lyden og en af kvinderne åbner telt-døren, og kravler op og åbner hullet i loftet.

Den intense stemning er ovre. Vi fjerner fluesvampene fra ofret og tilbereder kødet. Skindet bliver

Ritualet starter ved, at kvinderne går rundt om jurten mens de spiller på deres tromme.

Tjukttjisk nomadelejr i det Nordlige Kamchatka, Fjernøsten.

lagt udenfor teltet, og hjerne og øjne bliver lagt på et rituelt træfad. Tre af kvinderne hjælper hinanden med at sætte perler på snor. "Det er til bedstemor", forklarer Olga om perlerne. "Hun har været med som gæst. Nu skal hun spise, og så tager hun hjem igen". Perler og kød ofres ude på jorden et stykke fra teltet. Bagefter spiser vi, og alle vi gæster får kød med hjem. Der er ingen større ritualer uden gæster, og der er ingen gæster, der går tomhændede hjem.

Ofring – et møde mellem verdener

Hos tjuktjerne i Achaivajam er den gængse måde at kommunikere med forfædre – og alle andre ikke-menneskelige væsner – gennem ofring. Ofringerne bærer et håb om, at de må føre godt med

sig. Men det er kun et håb, for forfædrene er ikke forpligtede til at gengælde offergaven. Her ser vi en modsætning til gavegivning mellem mennesker. Marcel Mauss viste i sin bog 'Gaven' fra 1925, at modtagelsen af en gave altid medfører en forpligtelse om gengældelse. Forfædrene og ånderne blandt tjuktjerne sætter sig ud over denne forpligtelse. Dette placerer ofringer et andet sted end almindelige gaver. Ofringer indeholder – i modsætning til almindelige gaver – en ydmyghed og vidner om en asymmetrisk relation mellem de som ofrer, og de som ofres til. En ofring gives til ære for de som modtager ofringen. Hvis man skal sammenligne med en form for gave, vi kender til, er det der kommer nærmest gaver fra folket til kongehusets medlemmer.

Ritualet 'for lukket dør' er, som de fleste offerritualer, et møde mellem verdener. Det er som nævnt en måde at kommunikere og være sammen med andre væsner på. I ovenstående ritual var den mytiske ravnfigur og forfader *Kuikiniaku* til stede, men også 'bedstemor'. Det er ikke nogen bestemt bedstemor, der her er tale om, men den kvindelige forfader, som en arketype eller figur. I det mørke telt mødtes altså *Kuikiniaku* og 'bedstemor' med os kvinder omkring en gave til livet, nemlig rensdyrofferet. Som Olga forklarede: "Vi gør det her i håbet om at alt skal blive godt. For at vi må være sunde og raske og for at der er ro og fred". I taknemlighedsritualet takkes således for det gode i livet, og der bedes om, at det fortsat må være godt. For-

Efter sang og trommespil fjernes fluesvampene fra ofret og kødet skæres fra, så det kan blive kogt og spist.

fædrene begaves med dans, rensdyrliv og mad, og tjuktjerne håber til gengæld, at forfædrene ser mildt og kærligt på dem.

Forfædrene har med andre ord magt til at ændre livet i denne verden, og gennem disse rituelle møder husker forfædrene på at tjuktjerne i Achaivajam er deres familiemedlemmer, da de levende i denne verden er forfædrenes reinkarnationer og vice versa.

Tjuktjerne i Achaivajam er således afhængige af deres forfædres velvilje, men frem for at læne sig passivt tilbage, forsøger de at påvirke begivenhedernes gang gennem adskillige ritualer i årets løb, små som store. Taknemmelighedsritualet er ét af dem, *Kilvej* et andet. Hvor taknemmelighedsritualet kan få indflydelse på livskvaliteten, kan *Kilvej* få indflydelse

på selve overlevelsen. *Kilvej* retter sig mod rensdyrenes fødsel, og uden rensdyr er der ingen liv. Derfor er *Kilvej* stadig en fast del af den årlige rituelle cyklus.

Kilvej: fodring af ildbrædder og vogt over hjorden

På en mild maj-dag i 2012 efter mange timers forberedelser er Zoya og hendes søster klar til at modtage gæster til dagens *Kilvej*. Udover Zoya's familie afholder otte andre familier ligeledes *Kilvej*, hver i deres eget område i deres eget telt.

Dette ritual foregår ligeledes i og omkring det traditionelle rensdyrtelt og er opdelt familievis, således at halvdelen af den tjuktjiske befolkning i Achaivajam gør *Kilvej* det ene år og den anden halvdel det andet. På den måde bliver

Kilvej udført hvert år, men der bliver samtidig sparet på deres rensdyrofringer.

I højre side af teltet står en slæde, og ovenover hænger familiens helligste eje, nemlig ild-brædderne, som på tjuktisk kaldes *Gih-Gih*. De er udskåret som simple træmennesker. I kroppen er der huller til at lave gløder i.

Gih-Gih'ene er rensdyrenes ejere og beskyttere. Deres hellighed kommer i høj grad af deres forbindelse til familie-ilden. Ild ses som den stærkeste livgiver næst efter solen, og *Gih-Gih*'ene laver denne ild. Ild er forudsætningen for at overleve i den arktiske tundra: Via ild kan du få varme, smelte sne og tilberede mad. Desuden holder ild både ulve og bjørne væk. Udover deres bånd til rensdyrene og familie-ilden er

Perler sættes på snor.

Gih-Gih'ene samtidig familiens forfædre og sjæl og går i arv. Jeg blev fortalt, at hvis du skiller dig af med familiens *Gih-Gih*, bliver forfædrene vrede og du fratages dit liv. Dette bekræftes ved, at da en kvinde i pengenød på et tidspunkt valgte at sælge sin *Gih-Gih* til et museum, døde hun og resten af familien indenfor kort tid.

Det dominerende i dette ritual er fodringen af *Gih-Gih*'ene og forfædrene generelt. Ved at ofre et festmåltid til forfædrene er håbet, at forfædrene giver mange rensdyrliv og lader rensdyrflokken udvide sig og vokse sig fede, så de kan klare vinterens kulde og senere mætte mange munde.

Kilvej forløber over to dage, hvoraf det meste af tiden går med forberedelser. Forberedelserne går egentlig i gang allerede året

forinden, hvor der om sommeren samles og koges græs og en smule af rensdyrenes afføring, som gemmes vinteren over. I november til den årlige rituelle efterårs-slagting slagtes en ung rensdyrko, som spises henover vinteren. De rene knogler gemmes og tages med til Kilvej.

På selve dagen står kvinderne tidligt op og knuser og koger knoglerne, hvorefter de laver fedt fra den olie, der udgives fra knoglemarven. Derudover laver de to rensdyr med øjne af bær og gevir af kviste ud af den grønne masse, de har gemt fra sommeren forinden. Kødet fra bringen og omkring maven af det rensdyr, der nyligt er ofret til lejligheden, skal ligeledes tilberedes. Sluttelig skal der koges fisk, som senere blandes med bær. Al maden og de

små grønne rensdyr lægges på slæden under *Gih-Gih*'ene. Kødet smøres med fedt, og resten af fedtet sættes til side.

Gæsternes ankomst og livs-ild

Da alle gæsterne er ankommet, går den første del af ritualet i gang. Der skal tændes et lille bål med *Gih-Gih*'ene. Det er vigtigt, at der hurtigt kommer gløder ved at snurre en pind rundt i et af hullerne; det er tegn på god vilje fra forfædre og ånder generelt, og familien kan forvente et godt år. Hvis det er svært at få ild eller hvis det helt mislykkes, er det et varsel fra forfædre om tidlig død og sygdom. Der skal laves gløder til bålet med alle familiens *Gih-Gih*, som herefter stilles foran slæden. Det er en besværlig og nervøs proces. Mænd og kvinder hjælper

Den grønne masse af græs og afføring blødgøres med en hammer foran *Gihr-Gihr*'ene.

Zoya og hendes søster fodrer deres *Gihr-Gihr* med fedt.

hinanden med at lave gløder, og de ældste sidder og ryster på hovedet. Da de var unge var det hverdagskost at tænde ild på denne måde, men nu er det en uvant praksis. På et tidspunkt ser det ud til, at det ikke lykkes med den ene *Gihr-Gihr*, og stemningen trykkes. Vi ånder alle lettet op, da der endelig kommer ild. At lave ild med *Gihr-Gihr* er en forvisning om, at det videre liv tegner positivt.

I mellemtiden har mændene indfanget en stor bunke grene. De er fanget med lasso og gør det ud for en hel rensdyrhjord. Bunken ligger bagved teltet og er blandet med nogle af de rensdyrgeviret hjorden har smidt i løbet af foråret. De udgør en hel rensdyrhjord.

Et mindre bål skal tændes på et stykke jord på et bræt med gløderne fra familiebålet. Bålet tæn-

des foran teltindgangen og bæres derefter om på bagsiden af teltet sammen med *Gihr-Gihr*'ene, som placeres oven på bunken af grene, rensdyrhjorden. En ældre kvinde sidder og holder øje med røgen fra det lille bål for at læse bålet syn på fremtiden. Det er hendes måde at se om, forfædre reagerer som håbet. Hvad hun ser, deler hun kun med sine nærmeste.

Zoya og hendes søster fodrer ilden og *Gihr-Gihr*'ene med det hvide fedt samt med blandingen af græs og afføring fra året forinden. Der er i alt 14 gæster, som står og kigger på. Da alle *Gihr-Gihr* er fodret og ligger smilende med hvidt fedt om munden, dækkes de til med et rensdyrskind og efterlades til at passe på hjorden, i form af grenene, natten over.

Til slut samles vi alle i teltet og

spiser resterne af kød og fedt, og derefter vender alle gæsterne hjem mætte og med ekstra kød som gave. Zoya og hendes søster overnatter – de er ikke færdige endnu. Tidligt den følgende morgen står de op og tager deres *Gihr-Gihr* ind og 'slipper hjorden fri'. Om halsen sættes en lasso af tynde kviste og *Gihr-Gihr*'ene – den fysiske manifestation af forfædre – er forhåbentlig villige til at passe på hjorden endnu et år.

Hjælpen kommer af gode relationer

Det er i sidste ende forfædre, der bestemmer, hvilke liv der gives, og hvilke der tages, men gennem ofringerne bringes forfædre og nulevende sammen. Deres sociale bånd styrkes i og med dette samvær. Selvom forfædre har

Denne kvinde holder gang i
bålet og holder øje med røgen
for at spå om fremtiden.

Morgenen efter Kilvej tages *Gih-Gih'*ene ind.

magten, er også de afhængige af at udveksle både menneske og rensdyrliv med de levende i denne verden. De kan vælge at tage alt livet op til dem, men det vil i sidste ende føre til deres egen ud-slettelse. Livet kan ikke eksistere i den samme form uendeligt, heller ikke deres. Ritualerne er en påmindelse til forfædre om dette, samt om deres kærlighed til de levende. Tjuktjerne kan kun håbe, at ofringerne opretholder gode relationer til forfædre, og at forfædre derfor vælger at give liv til denne verden.

Et andet aspekt ved ritualerne – der er mere i tråd med den måde gaver anskues på af Marcel Mauss

– er gaverne til gæsterne. Som I har læst, slutter ritualerne med, at gæsterne får kød med hjem. Disse gaver indebærer – i modsætning til offergaverne – en forpligtelse om gengældelse og således er de store ritualer også medvirkende til at opretholde balance og harmoni blandt indbyggerne i Achaivajam.

Dermed er ritualerne medvirkende til at opretholde gode relationer både mellem de to verdener, samt mellem indbyggerne i Achaivajam. ■

Forslag til videre læsning:

Rane Willerslev (2009): 'The Optimal Sacrifice: A Study of Voluntary Death among the Siberian Chukchi',

i American Ethnologist vol. 36(4), side 693-704.

Alexander King (2002): 'Without Deer There is No Culture, Nothing', *i Anthropology and Humanism*, vol. 27(2), side 133-164.

JEANETTE LYKKEGÅRD ER PH.D. STUDERENDE PÅ ANTROPOLOGI, ÅRHUS UNIVERSITET. ARTIKLEN ER BASERET PÅ 9 MÅNEDERS FELTARBEJDE I ACHAIVAJAM. JEANETTES PROJEKT ER ET FORSØG PÅ AT BELYSE SELVMORDSPROBLEMATIKKEN BLANDT UNGE OPRINDELIGE FOLK VIA BEFOLKNINGENS EGNE KOSMOLOGISKE FORKLARINGER.

Alle fotos af forfatteren